

Professor K. Shakow.

Teaduslik waidlus.

Professor K. Shakow.

Teaduslik waidlus.

Autori 55. aasta sünnipäewa puhul.

Tartu, Tallinna ja Walga filosoofiliste
Ühingute liikmete kirjastus.

1921.

Trükitud S. Songi trükikojas, Wõrus.

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

77936

Kallistrat Shakow

on sündinud 1866 a., 18. sept. (wana stiili järele) Põhja-Wenemaal, Sõrjääni külas, 3 wersta Ustjssõssolski linnast. Ta isa oli puunikerdaja. Kaheksa aastaselt algas ta koolipõlw: maakonna kooli lõpetamise järele tundis ta juba suuremat huwi eluküsimuste wastu ja wõttis lootsikus 700-werstalise reisi ette, et minna edasi õppima kaugemasse linna. 18-aastasena lõpetas ta õpetajate seminaari, kuid Jumala eitamise pärast wõeti temalt õigused olla õpetajaks. Aasta pärast läks ta Wjätka kubermangu, kus astus tehasesse mustatöölisenä. Kuid warsti lahkus säält ja töötas wallakirjutajana omas kodukohas. Wastusid enesele elu põhiküsimuste wastu mitte leides, teeb ta jala 900-werstalise reisi Wologda linna ja õpib säääl reaalkoolis. Siin tutwustab Kallistrat end Kanti filosoofiaga ja leides, et asjade olu on tunnematu, wõtab kihwti sisse, kuid pääseb eluga. Reaalkooli järele õpib ta Petrogradi metsa instituudis, uurides loodusteadusi. Rahuldamatuna neist astub ta kloostriisse, kuid ka waimulikis ilmas wastust oma huwidele mitte leides lahkuw ja hakkab õppima wanu keeli ja kõrgemat matemaafikat. Siis on ta Kiiwi ülikoolis kolm aastat füüsika-matemaatika ja ajaloo-filoloogia teaduskonnas. Pääle selle reisib ta tagasi põhjamaale, Sõrjääni metsadesse ja tutwustab end suurte jõgedega, rännates ja kirjutades etnograafilisi jutte ja müütisid. Pärast läheb ta Petrogradi ülikooli. Siin astub ta awalikult Kanti wastu üles ja saab wana-meelseste professorite hulgas enesele waenlasi. Selleks ajaks, kus ta töötab matemaatika ja astronoomia alal, hakkab walmima temal oma ilmawaade. Ülikooli lõpetamise järele on ta tegew Petrogradis õpetajana keskkoolides ja Tschernjäewi kursustel. Kaitseb wäitekirja wõrdlewa keeleteaduse magistri nime pääle ja trükib hulga raamatuid limitismi filosoofia üle. Suwe aegadel rändab põhja soomlaste juures ja kirjutab säält juttusid. 1908 a. waliti Shakow ta filosoofiliste kirjatööde põhjal Petrogradis psüho-neuroloogia instituudi professoriks, kus Bechferew, Kowalewski, Leshaft, De-Roberti ja üliõpilased temast lugu pidasid. Ülikooli juures loeb ta Sõrjääni keelt. 1912 a. oli Shakow Jaapanis ja näitas Jaapani keele suguluse pääle Soome keeltega. Sel aastal ilmub trükist tema elulugu, raamat, mis suurt mõju on awaldanud. 1917 a. on Shakow Tartus ja Pihkwas. Kirjutab hulga uusi töid.

Kallistrat Shakow on Sõrjääni rahwa intelligentsi isaks, ta on selle looduse poolt anderikka Soome suguharu üheks pioneeriks, kes raskes wõitluses on püüdnud inimsoo kultuuri kõrgustele! Kuid ta ei ole mitte ükski kui suguwend meile ligidane, waid ka kui suur mõtleja, kes uusi tödesid rajades inimsoo hääd käekäigu nimel nende eest wälja on astunud.

Teaduslik waidlus.

I.

Ükskord kutsus mind matemaatik oma juure wõõrsile. Ma läksin ja leidsin ees mitu teadusmeest — füüsiku, keemiku, bioloogi, psühholoogi, loogiku, esteeti ja moralisti. Meie wõtsime aset pika laua ääres, kus mõnus soe jook meid ootas. Matemaatik kui peremees awas jutu niidi.

— Isandad, ma seletan Teile oma ilmawaadet. Kui lõpetan, siis wõiwad westa teised. Nii wiidame murefult ja ilusasti tänase õhtu. Nii siis kuulake. Walentin-Önostik kõneles, et asjade olu on sügawus. Ma olen temaga nõus. Descartes oli kindlas arwamises, et aine ja ruum on üks ja seesama. Aatomid ja maailmad on ainult ruumi muutused. Jaa, minu austatud wõõrad, olu on ruum lõpmatu kõwer. Meie tunneme ta lõpmatu wäikest osa ja meile näitub ruum sirgejoonelisena, sest lõpmatu wäike jagu kõwerast on sirge. Tühjast ruumist ja tema kõwerusest said korpuskulid kui kõweruse tsentrumid. Siis liginesid korpuskulid ja said aatomid. Kõik see sündis maailma neljandas mõõdus — ajas. Aatomitest on saanud siis juba kõik muu, nagu teil teada. Maailm on igawene. Ta on igawese ruumi elementide mäng. Selge on maailmas! Elu on rõõm. Niisugune on, austatud wõõrad, minu ilmawaade. Kui teie oma arwamisi olete awaldanud, wõin jätkata mina edasi.

II.

Pääle matemaatikut hakkas kõnelema füüsik. — Ma mõtlen teisiti, austatud isandad, asjade olust, kui meie lahke peremees. Ma arwan, et aeg on asjade olu, niisama arwasid ka araablased. Aeg on igawene, ja ruum on kera sarnaselt ümargune, ning just kui piiratud. Aja

momentid need on olemuse elemendid. Kui need momentid on pinewad, siis ongi need korpuskulid ja maailma ruum on just kui elektriseeritud. Siit on tekkinud aatomid ja ühes sellega keemilised elemendid. On kujunenud udukogud ja nendest tähed ning planeedid. Elaw — see on kõige enam elektriseeritud kehad. Pääaju molekulite ja aatomite lagunemisel tekkib isesugune liik elektrit, mida nimetatakse aistinguks. Ei tea, mu isandad, kuidas teie mõtlete, kuid ma olen täiesti kindel selles, mis ütlesin. Nüüd lõpetan ma ära, kuid olen walmis astuma waielusse wæidi hiljem, kui kõik on sõna wõtnud.

III.

Pääle füüsikut hakkas kõnelema keemik. — Isandad, algas ta, ma tunnistan ühte, s. o. maailma energiat ja ainet, mis sellest energiast on saadud. Minu arwates läheb aine hulk omaduseks. Energia tihedus on aine — gaas, gaasi tihedus on wedelik ehk kõwa keha. Täiendatud molekulid on elaw. Nii läheb hulk omaduseks üle. hing — see on iseärane aine omadus. Kõrgem tarkus on aine tundmine, ning esimene teadus on keemia. Kõik kultuurilised wäärtused, igasugune geniaalsus ja hullumeelsus — see on pääaju molekulite mäng. See on kõik. Tulewiku keemia annab meile toidu ja surematuse, lõpetas waimustatult keemik.

IV.

— Mind, isandad, tõmbawad wähe liig laia ulatuslised eeskawad. Nad seletawad palju, kuid on wähe ustawad. Nii algas bioloog. Meie asume faktidel. Elaw sünnib elawast. Elu sünnitamine oma tahtmise järele on wõimatu. Elaw — see on igawene. hinged muidugi mingisugust ei ole. Erkude refleksid on meie tegude õige põhjus. Kaswatus on kõige paremate erkude reflekside korralduse loomine. Harutamised hingest on tühi jutt, millest meie tüdinud oleme. Paremini tarwis tundma õppida elawat rakukest! See on kõik filosoofia.

V.

Nõnda lõpetas bioloog ja waatas uhkelt psühholoogi ja teiste wõõraste pääle. Pääle teda algas fasa psühholoog oma juttu.

— Mind, isandad, ei pane sugugi imestama see, mis praegu kõnelesid austatud wõõrad ja lahke peremees ise. Ma olen juba ammu ära harjunud teaduslise mõtte suure weaga — waadelda loodust ilma inimeseta, kuid ometi ei ole teadusi inimeseta olemas ja loodust ilma inimese teadwusetä. Taewas, see on minu teadwus, ma — minu mõttekujutus, inimesed, need on minu kujundid; kõik asjad — need on mu aistingud; midagi ei tea ma, isandad, pääle oma aistingute, kõik muu on muinasjutt ja wäljamõeldud. Teadwus — see on asjade olu. Kui on teised teadwused (see on muidugi oletus), siis ütlen ma: teadwuste ehk tahete süsteem, waat, see on maailm. Midagi rohkem ma ei tea. Ma kõnelen ainult faktidest.

VI.

Psühholoogi järele wõttis sõna loogik.

— Isandad! Kõik, mis mina kuulsin, on mitmesugused päätükid minu loogikast. Auwäärt peremees kõneles ruumi loogikast, teised aine loogikast (hulga loogikast), psühholoog seletas omaduste teooriat; kuid on weel samasuste loogika, see on mõistete wallas. Puu + puu = puu. Ja + ja + ja = ja. Ning ma näen, et maailma ehitus on objektiivne loogika, maailm ise — ideede wäljendus. Maailm on objektiivne mõistus, inimese mõistus aga subjektiivne, kuid seadused on ühed ja samad. Hegel kõneles tõtt üteldes, et kõik on idee siin ilmas. Asjade olu, mu isandad, on mõistlikkus. Kui soowitakse, olen ma waielusteks walmis, kuid senni las' kõnelewad teised.

VII.

Sõna järg oli esteeti käes. Ta algas järgmiselt. — Mu armas seltskond! Unistus ja tegelik elu — need on mu pää punktid, millest ma wälja lähen. Kas ei ole mitte meie elu meie muinasjutu-unistuse tegelikuks muutmise? Kas ei ole mitte muinasjutu wõitlus argipäewsusega meie elu? Kas ei ole mitte luuleliku elu loomises meie õnn? Jaa, ilu (luule) on meie elu olu. Maailm aga on suur inimene, kel hing on. Ja see suur inimene loob ilma, muutes oma suuri muinasjutte tegelikuks ja awaldades sellega geniaalsust, mis silmade eest warjatud on. Jaa, ilu on asjade olu ja luule on meie õnn. Kurbmäng on subjektiivse muinasjutu ja objektiivse, s. o. maailma

wastolu. Kuid praegu ei hakka ma weel oma mõttet arendama, kunni teised kõik on omad esile toonud. Mul on hää kuulata teiste muinasjutte. Ja esteet waikis.

Kõnelema hakkas rändaja moralist.

— Mu hääd ja wastutulelikud sõbrad, algas ta, ja sina meie peremees, kes sa rändajaid armastad, — häädus on asjade olu, nii kõneles Eukliides, Megari koolist, Sokratese õpilane. Kõik teised on seda suurt mõtet korranud. Kantile oli moraalne kohus kõrgem teooriast ja teadusest, Solowjewile — häädus maailma alguseks ja lõpuks. Kõik on häädusest ja wiib häädusele. Mis on loodus? Kas mitte abinõu Jumala armastuse awaldamiseks loodud olewustele? Mis on meid ümbritewad asjad? Kas mitte abinõu meie armastuse awaldamiseks inimestele ja Jumalale! Kõik on ainult abinõu armastuse realiseerimiseks. Armastus on aga häädus. Kõik on häädusest ja kõik wiib häädusele — selles on olemuse olu. Kuid armastades teid, soowin ma rohkem kuulata, kui kõnelda. Ja moralist jäi wait.

Siin pöördusid kõikide pilgud minu poole.

— Kõrgesti austatud wõõrad ja sina peremees, matemaatik-filosoof! Lubage mul idamaa farkade õpilasel öelda lühidalt ja otsekoheselt seda, mis ma tahan, ja ärge pahandage, kui leiate midagi teile wastuwõtmatu olewat. Nõnda algasin mina.

Seitse arwamist kuulsin ma, ja see on loomulik, sest seitse külge on maailmal (ruum, aeg, aine, hing, mõistus, ilu, häädus). Seitse külge on maailmal, kuid ta on üks. Milles on siis ühtsus? Ruum ei ole aeg, nii see kui teine ei ole weel aine, ja kõik need kolm ei ole weel hing, ja hing ei ole mõistus j. n. e. Kuid maailm on üks. Milles on siis ühtsus? Iga maailma külg on warjatud ja awalikus olekus. Ruum ilma asjadeta on wõimalik ruum. Aeg ilma sündmusteta on warjatud aeg. Atomiteta energia on warjatud aine. Hing ilma kujunditeta on teadwuseta hing, mõistus ilma ideedeta — wõimalik mõistus. Iludus ilma wäljenduseeta on warjatud iludus, häädus ilma tegudeta on wõimalik häädus. Kus on aga wõimaluste ühtsus? Ainult algwõimaluses, algpotentsiaalsuses. Kui ei oleks kaldumusi ruumisusele, ei oleks ruumi; ilma wastawate kaldumusteta ei oleks

aega, ilma korpuskuliteta ei oleks aatomisi, ilma impulsidega ei oleks mõistust j. n. e. Mõõdapääsemata tarvilikud on seitsmet liiki kaldumused — tendentsid. Ja maailm on seitsmet liiki tendentside summeerimine. Siin on maailma loomine. Kuid kust tulevad tendentsid — kaldumused — ja kes neid summeerib? On tarvilik algallikas. Tendentsid on pinewus. Järelikult on algwõimalus puhas pinewus.

Potentsiaalne on mahutuses suurem reaalsest, ja wõimalik on tegelikust rikkam, järelikult mahutab algpotentsiaalne kõik enesesse, läbib kõik. Ta on kõikpaikne, ta seob kõik, ta on kõige targem (sest tarkus on mõtete side). Mitte millestki kitsendatud on ta waba, kui looja on ta hää (hääduus on oma ihu ja hinge waba tahtlik andmine teisele). Ta on jumala sarnane. Temast tulevad tendentsid ei lõpe inimestes ja loomades ära, waid nad on igal pool; tähendab, igal pool on keha ja hinge, mõistust ja iludust ja hääduust. Maakeral on oma hing, niisama ka tähtedel, see on astraalilm, nagu nimetawad targad; tähtede mõistus, see on mentaalilm. Nii on maailmas palju alasid, tendentsid on häwinematud ja nende side on kindel, algwõimalusest köidetud. Sellepärast on inimeste ja tähtede hinged surematud. Ning uuestisündimine loomulikult tarwilik. Teaduste ja teosofia side on mõõdapääsematu. Nii kõnelesin ma ja teadusemehed kuulasid mind. Siin katkestasid nad mu juttu ja ütlesid:

— Meie näeme, et kogu aeg wõitlete sa eluga, kuid kuidas oled sa äratundmist tabanud? Nii tahaks meie kuulda, mis sa edasi pajatad omast õpetusest!

— Hää küll, ütlesin ma, ma jutustan edasi oma maailma loomise lugu. Nii siis, kaowad maailma mõistatused. Aine ja hingeline ja kõik muu on tulnud ja tuleb praegu algwõimalusest. Rõhkus ei lähe mitte omaduseks üle. Miljonid korpuskulid ei ole weel hing ja miljonid werstad ruumi ei ole weel aine. Omadus on teadwusest olenew. Ainult teadwusele tundub, et hulk läheks nagu omaduseks üle, kuid olemuses see ei sünni. Ainult meie teadwusele paistab, et gaasi kogu läheb wedeliku omaduseks, kuid olemuses on ainult aatomite liikumine. Niisama ei ole ka õige, et kõik on teadwus; ilma energia ei ole enam teadwus: neist alustest wälja minnes näeme, et hing elab ihu üle. Ta on kui hää mitteainelisest il-

mast, on kosmilise hinge kajastus ja läheb tagasi selle rüppe, ning sünnib teistes kehades uuesti. Fine käärimise puhul organismides ilmub hingeline warjatud olekust. Kui need oletused ei ole õiged, siis pole enam mingisugune tunnetus võimalik. Limitism on ainuke hüpotees, mis seletab nähtuste mitmekesisuse; ei ole teistsugust hüpoteesi, mis vastaks kõikidele faktidele. Waat, sellepärast ütlen ma, et limitism on kõige suurem liginemine tõe. Teaduste arenedes leiab limitism kinnitamist rohkem ja rohkem, kui ainuke metafüüsika, vastaw ainukesele maailmale. Kuid senni uskugegi wõi seda, mis teile selguseta, ma olen ju ainult seda mõtelnud kõik omad päewad.

Nende sõnade järele jäid teadusmehed mõttesse, silitasid oma habemeid ja ütlesid: ümberlükata seda, mis seletasid, meie ei saa, kuid ka weenduda ei saa.

Meid takistab sind uskumast see, et sa oled lihtinime ja põhjamaalane, meie waid oleme harjunud uskuma Lääne-Euroopat ja tema autoriteetisid; kuid siiski jatka, meie oleme walmis weel kuulama,

Ja mina jatkasin peaaegu mitte lootes, et neid uskuma paneks.

Meie päewil on rahwas usu kaotanud. Intelligentsi ülesanne on luua uus usk, muidu hukub ilm.

Wanasti löi intelligents usu ja rahwas on kaua end sellega kinnitanud. Ja jälle on algwõim näidanud uue tee, ning kutsub intelligentsi uutele ohwitele. Meie peame jultustama, kannatama. Meid wõidakse lüüa, tappa, kuid meie peame minema uue õpetusega, kõneledes järgmist:

Wõimalikust on olem. Seitse olemat fakti on pärit seitsmest võimalusest. Kuidas seda mõelda? Fine on korpuskulitest, s. o. tendentsidest ainelisele. Hingeline on elementaarsetest hingelistest protsessidest, s. o. tendentsidest hingelisele. Mõistus on samastamise ja wahetegemise aktidest, s. o. tendentsidest mõistuslisele. Nii on sündinud reaalsused, millel isesugused säädused:

Fine	= 1 + 1 = 2
hing	= sinine + kollane = roheline
Mõistus	= 1 + 1 = 1
Esteetiline	= ∞ = 1
Häädus	= 1 = ∞

Need on maailma küljed, neid tunnetame oma hüpoteesidega; meie tunnetame neid kui kujutlust, kui mõistet, kui olemust. Näituseks, ruum kui kujutlus on kera sarnane, ruum kui mõiste on Eukliidese ruum, ruum kui olemus on algwõimaluse mõõde. Niisama ka teised küljed. Iga teadmine on otsustus, otsustus aga on kujutluste side, mõistete side ja olemuse elementide side.

Wõimalused on tendentside süsteemid, just kui ühepinnaliselt asuvad, nagu pildi foon, reaalsused on tendentside summad ristsihiliselt pinnale. Nii on keha raskus tendentside potentsiaalne side, langemine aga loodjooneline. Langemine on reaalsus.

Kõik seitsmet liiki tendentsid, kõik seitse võimalust on ühest algwõimalusest. Algwõimalus on siin tarwilik. Missugune on võimaluste ja reaalsuste wahekord?

Wõimalik on mahutuses suurem olemast. Olew on saareke võimaluste ilmas. Äineline ilm on saareke energia ilmas; hing on saareke teadwusetuse meres j. n. e. Edasi. Wõimalik on keerulisem säädusepärasuse ja waesem looduse poolest olemast. Ja võimalik läbistab olemat; nii läbistab eeter õhku. Ja algwõimalus läbistab kõik. Ta on kõikpaikne. Ta on kõikide ideede ja asjade side. Ta on ülifark. Ta on waba ja hää. Niisugune on meie usk ja peame teda laotama üle maa, üteldes: Jumal on olemas. Meie oleme ta äratundnud. Hing on surematu. Õhtumaa teadused on lepitatud idamaa teosoofiaga. Tähtedel on hing — astraalilm. Neil on mõistus, see on mentaalilm j. n. e.

Limitism mõjub kõikidele teadustele. Matemaatikas lõpmatu — wäike on tendents suurusele. Astronoomid ütlevad: elektri olekust maailm muutus aineliseks, pärast saab soojuseks. Algus neil ei ole seesama mis lõpp. Kuid meie ütleme: kõik algas algwõimalusest ja sellega ka lõpeb. Algus on seesama mis lõpp. Bioloogias lepitate meie mehhanistid witalistidega. Elaw on ainelise ja psühilise süntees. Psühiline mõjub ainelise pääle ja sünnib otstarbekohasus elawas. Limitism mõjub sotsioloogia pääle. Ühiskond on inimeste ja asjade side seitsmest küljest. Ajaloos on mõjumas kaheksa tegurit (territorium, aeg, materiaalne, rahwa iseloom, teadus, kunst, häädu, saatus). Nii muudame meie kõik teadused.

Mõistke mind, fargad teadusmehed, sina matemaatik, ja sina füüsik, ja sina moralist, ning kõik teised

maapealsed! Maailma kõikide külgede uurimiseta ei saa tabada olemust. Füüsik peab teadma psühholoogiat, sest ta ei uuri mitte üksi kosmilist energiat, vaid ka hääli ja värwisid, see on aga psüühiline, ja psüholoog peab teadma füüsikat, sest energia säädused ei ole enam psüühiline, ja nõnda ka kõik teised eriteadlased. Mu sõbrad! Teie olete lõhkunud maailma tükikideks ning häwatanud inimsoo üldmõistuse, ja maailm hakkab ajakohase usu puudumise tõttu. Puudub waimu kainus ja filosoofia. Jaa, uskuge mind, teadusmehed! Teie wägistate loodust ja inimesi. Teil ei ole inimese kaswatamise kooli! Koolides annate teie natuke keemiat, natuke matemaatikat, tükikese bioloogiat. Noorsoo päädes walmistate mosaiiki, ja tükeldate nende isikut. Waat, sellepärast otsib teie noorsugu mitte koolides, vaid uulitsal filosoofiat ja läheb demagoogide ja materialistide poole üle.

Kes selles süüdi on? Teie, teadusmehed, ja teie kumardajad — õpetajad. Teie kardate üldmõtet ja lõhute kõik osadeks. Need, kes teie koolid on lõpetanud, on rumalamad, kui tööinime. Kuid ka tööinimeselt olete wõtnud ta usu ja mitte midagi asemele ei anna pääle wiletsate katkete puudulikust loodusteadusest ja keeleteadusest. Botaanika ja keeled, keeled ja botaanika, kus on aga teie kooli waim? Kus on kaswatuse idee? Teie saate seda näha, et maakeral hakkawad walitsema kõri-lõikajad ja rõõwolid, ja kõik teie teadus tunnistatakse kodanliseks teaduseks. Paraku ei ole teie midagi õppinud sündmustest! Tarwis on kõigepäält iga kooli eeskawasse wõtta üldmõtteteadusline haridus, maailma kõigekülgne mõistmine, juhtida mõistuse ja hinge tõus targale algallikale, algwõimsusele. Jaa, teadusmehed! Wõttes naiwsuse rahwastelt, ei ole teie annud neile tarkust. Brahmaanid on teist kõrgemad ning Aasia läheb teist ette. Üldmõtteteadus, limitism, mida kardate teie, ühendaks õhtumaa teadused idamaa tarkusega ja annaks kõrgema kultuuri. Kuid sest teie aru ei saa. Mu hing põleb ja kurb on süda! Oo, lõpmatu armastus, mis südames! Anna mulle jõudu weenduma panna haritud mehi mu sõnade õiguses! Mu isandad! Kadunud on waim, ainult ainet uurime meie. Maailm on mõttetu wurr! Maapeal on loomad ja masinad, otsas on looming. Meie oleme kustunud, maakera näib wäike olewat. Meie hukkume, jänunedes kõrgema järele, ja ei ole teda. Just

kui ei oleks teda, kuid ta on, esimene tõukejõud; ta ootab meilt armastust ja kahetsust. Meie jänuneme kõrgemate maailmade järele, ja ei näe neid kusagil, kuid nad on. Uusi helisid, püha sõna, ootame kõik meie, ja kui wiibib ta — sureb wälja inimkond masinate keskel, saades masinate sarnaseks.

Siin peatasid mind uuesti teadusmehed. Bioloog pajatas: Ma tunnen ainult rakukest ja ta arenemist. Mingisuguseid tendentsisid ma ei näe, hinge meie ka ei näe. Ja woolust uurides leiame ainult refleksisid.

Ma wastasin talle: teie ei näe aatomisi ja korpuskulid. Kuid korpuskulid on tendentsid ainelisele. Teie ei ole hinge tähelepannud, sest teie ei uuri lõpmatu wäikesi muudatusi. Nii arwati enne, et aine on igawene, kuid radiumi omadused näitasid, et aine „sulab“ ja muutub energiaks. Tarwis on tähelepanna lõpmatu wäikest. Psühholoog sõnas omakord: ma ei tea mingisugusid tendentsisid teadwuses. Ma wastasin talle: rohekas jää seisab koos täiesti selgetest ja läbipaistwatest osakestest, niisama ka on sinises õhus elementaarsed hingelised protsessid, omadusteta, kuid subjektiivsed. Need on tendentsid psühilisele, nad on kõitnud algpotentsiaalsus. Siin ütles füüsik: meie tunneme looduse säädusi, kuid ei ole näinud tendentsisid. Ma wastasin: kui oleks üks aatom, siis ei oleks säädusi; aatomisi on palju ja tekiwad säädused. Tendentsid on aatomite jaod, seotud algwõimsusest. Siis hüüdsid kõik teadusmehed korraga: algwõimsust ei ole meie kuskil näinud. Ma wastasin neile:

— Maailma ühtsus on algwõimsus. Aatomite, hingede ühtsus, kehade ja elamuste side, see on kõik algwõimsus, ja teie kõnelete temast alatasa, põhjenedes sääduste ja asjade ühtsusel ja kõneledes tunnetamatusest.

— Siiski, ütlesid teadusmehed, näidake meile üks autoriteetsem isik, kui sina põhjamaalane, kes niiwiisi kõneleks. Ma nimetasin: Buddha, brahmaanide, Laotse, Aristoteelse, Nikolai Kusminski ja teiste nimed ja lisisin: luuakse tendentside arwamine, see saab olema palju üleüldisem matemaatika, kui praegune, see on arwude, omaduste ja samasuste matemaatika.

Oo jumalikud helid, kõrgemad akkordid, kust olete hoowanud mu hinge ja kustutanud maailma mure mu

südamest? Waikuses kostsid jumalikud helid, ja helidest ilmus tuli, waimustuse tuli, ja tules on sündinud waim — maailma esielu. Waimu rüüd — see on kogu hiilgaw taewas. Ja, näe, ma elan loomingu häältest. Elu tusk ja igawus tahtsid mind neelata kui maod. Kuid jumalikud helid päästsid mind. Ja ma olen maailma ehitajale ehitanud altari. Mu sõbrad! Kust on sündinud suur taewas kõikide imedega? Weel suuremast algwõimsusest. Ja palju on tal taewaid ja lõpmatu on ta.

On põline probleem — hinge ja keha side. Pääajust ripub ära hing. See on fakt, kuid kuidas seletada seda fakti. Pääaju, see on maailma energia. Kuid hing on midagi subjektiivset, mis ruumis ei ela. Missugune hüpotees seletab selle sideme? Palju on neid hüpoteesisid? Energia on korpuskulite summa. Kuidas siduda korpuskulid tendentsiga hingelisele? Tarwilik on ühendaw, s. o. algwõimalik, kust korpuskulid ja tendentsid hingelisele. Edasi. Kui on algwõimalikus lõpmatu arw tendentsid hingelisele, tähendab on maailma hing, aga kui on hing, siis on ka mõistus. Nii siis on tarwilik tark ja hää algwõimalus, s. o. Jumal. Aga kui on Jumal, siis on ka hinge surematuse ja karma säädus. See on ainuke hüpotees. Hinge ja keha side on fakt. Uurides teise pääaju, ei leia meie hinge, waadeldes oma hinge, ei näe meie pääaju. Sideme põhjus ei ole antud meile kui fakt, waid kui hüpotees. Kuid teadmine on möödapääsematu, ainuke hüpotees. Andke mulle teine hüpotees. Teda ei ole. Ainuke hüpotees on teadmine. Nõnda on wõimalik jumalatundmine kui ainuke wõimalik hüpotees.

Limitism on looduse hää. Ta tuleb ise tunnistamisele ja muudab inimese ilmawaate ja teguwiisi. Inimsugu saab tundma tarwidust ta järele. Lõpeb sõda ja tusk waldab inimsoo. Kui ka lendurid hakkoks hommi-
kut sööma lõunanabal ja lõunat põhjanabal — kõik tüütab ära. Maakerä on wäike. Waim nõuab suuremat. Nuttes saawad inimesed otsima wana usku, kuid näewad, et uskuda enam ei saa. Siis ütleb limitism: siin on surematuse ja jumala tunnetus.

3442

477936

SÕNAVARA KESKLADU
№00570800025M.